

Наталія Черепаня, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти
Мукачівського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8090-467X>

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВСТВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

У статті обґрунтовано вагомість народознавства та його засобів у вихованні дітей дошкільного віку в умовах сучасних викликів. Акцентовано увагу на необхідності посилення уваги до виховання сучасних дошкільників, збереження і зміцнення його зв'язку з культурною спадщиною, народними традиціями, звичаями, які разом із соціально-етичними нормами виступають провідними факторами виховного процесу, впливають на формування особистості дитини. Народознавство представлено авторкою як система знань про український народ, його історію, культуру, традиції та звичаї, вагомий чинник виховання дітей дошкільного віку, який уможливує формування національної свідомості, виховання патріотичних почуттів, розвиток моральних якостей тощо. Вихователям закладів дошкільної освіти рекомендовано враховувати у процесі виховання дошкільників сучасні виклики та систематично використовувати засоби народознавства.

Ключові слова: діти дошкільного віку; виховання; народознавство; народна педагогіка; етнопедагогіка; засоби народознавства; вихователі закладу дошкільної освіти.

Лім. 12.

Nataliia Cherepania, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Preschool and Special Education Department,
Mukachevo State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8090-467X>

EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN BY MEANS OF ETHNOGRAPHY IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES

The author of the article has substantiated the importance of ethnography and its means in the education of preschool children in the context of modern challenges. The most relevant interpretations of ethnography, folk pedagogy and ethnopädagogy by national scholars have been presented. The means of ethnography that influence the upbringing of preschool children are the objects of material and spiritual culture: toys, works of decorative art, oral folk art (folk songs, dances, riddles), traditions, rituals, holidays, etc. The author has emphasized the necessity to increase attention to the education of modern preschoolers, to preserve and strengthen its connection with cultural heritage, folk traditions, customs, which, together with social and ethical norms, are the leading factors of the educational process and influence the formation of a child's personality. The author also has presented ethnography as a system of knowledge about the Ukrainian people, its history, culture, traditions and customs, an important factor in the education of preschool children, which makes it possible to form national consciousness, foster patriotic feelings, develop moral qualities, etc. We believe that the challenges that have a negative impact on the education of preschoolers today are the influence of digital technologies, loss of connection with nature, globalization and war. Accordingly, we recommend educators to use digital technologies as a tool for popularizing ethnography, creating interactive educational materials, virtual tours of museums, online games on ethnography; organize nature excursions, introduce children to folk traditions related to nature, teach them to care for the environment; focus on the uniqueness of Ukrainian culture, its identity, while fostering tolerance and respect for other cultures; in times of war, to support the national spirit in a special way, to foster patriotism by referring to the heroic past.

Keywords: preschool children; upbringing; ethnography; folklore; folk pedagogy; ethnopädagogy; means of ethnography; educators of preschool educational institutions.

Постановка проблеми. Виховання сучасних дошкільників вимагає особливого підходу, враховуючи стрімкий розвиток технологій та інші гострі виклики сьогодення. Як слушно зауважує О. Полікарпова, “в епоху розвитку масових комунікацій руйнується культурний шар суспільства, а також впроваджуються нові жанри мистецтва, під впливом теле-

бачення та інтегрування нових технологій формується людина, відірвана від художньої культури, від народних традицій, а народна культура витісняється міськими формами колективної творчості [8, 77]. Саме тому сьогодні, коли дошкільники стають свідками воєнних дій, проводять багато часу в цифровому світі, важливо надавати посилену увагу їхньому вихованню, зберегти і зміцнити

зв'язок його з культурною спадщиною, народними традиціями, звичаями, які разом з соціально-етичними нормами виступають провідними факторами виховного процесу, впливають на формування особистості дитини. Виховуючи дітей у народних традиціях, розвиваючи у них повагу до свого народу необхідно створити такі умови, які дозволять дітям глибоко зануритися в світ традиційного побуту та культури в цілому [8, 77]. Отже, виховання дітей дошкільного віку засобами народознавства в умовах сучасних викликів є надзвичайно важливим завданням, що постало перед фахівцями дошкільної освіти і суспільства загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виховання дітей дошкільного віку, пошук ефективних шляхів його здійснення, завжди привертало увагу вітчизняних науковців і практиків (Р. Бедрань, А. Богущ, Н. Гавриш, Л. Зданевич, О. Кононко, К. Крутий, Л. Лохвицька, М. Машовець, Т. Поніманська та ін.). Ідеї народності у вихованні розробляли класики педагогіки А. Макаренка, С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Народознавство та народознавча робота у закладах дошкільної освіти досліджені А. Богущ, Л. Грицик, Н. Лисенко, Г. Лозко, О. Полікарпов, А. Федорович та ін.

Мета статті – обґрунтувати вагомість народознавства та його засобів у вихованні дітей дошкільного віку в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Виховання молодого покоління для кожної нації є найважливішим складником національної культури. Як зазначено у навчальному посібнику “Українське народознавство”, слово “виховання” походить від “ховати, переховувати, тобто оберігати, опікуватися дитиною, а отже, навчати пристойно поводитися, здобувати освіту, розширювати світогляд, моральні норми. Виховання повинно готувати дитину до самостійного життя” [6, 436]. Г. Лозко стверджує, що “повноцінну, цілісну, національно свідому особистість із почуттям власної гідності, високими моральними якостями можливо виховати тільки завдяки правильно організованій системі вивчення національних ідеалів, традицій і звичаїв. А ця система має формуватися із національного світогляду, філософії народу, національної ідеології” [6, 436].

Народне виховання у спадщині К. Ушинського – це таке виховання, яке проникає в побут, характер, поведінку й усе життя народу. Провідна ідея педагогічної системи відомого педагога – народність – представлена як “своєрідність кожного народу, зумовлену його історичним розвитком, соціальними умовами, географічними особливостями. Найголовнішими рисами народності визначено любов до батьківщини, рідної мови, віру в могутні сили народу” [12]. У праці “Про народність у громадському вихованні народність” народність названа “досі єдиним джерелом життя народу в історії”, а

народне виховання – “живим органом в історичному процесі народного розвитку”. “Народ без народності – тіло без душі, якому лишається тільки піддатися законові розкладу і знищитися в інших тілах, що зберегли свою самотність” [10, 100].

Погоджуюся з В. Мірошніченко та Г. Добровольською, що “народні традиції, звичаї та обряди об’єднують минуле, сучасне і майбутнє народу, уможливають формування високорозвиненої сучасної нації. Засвоєні і примножені не одним поколінням, вони вміщують духовні, моральні цінності, ідеї, ідеали, погляди, норми поведінки. Минуле, сучасне і майбутнє – це нерозривні компоненти, які формують світогляд, особистість кожної людини” [7, 259]. Відповідно, перед сучасними педагогами постає завдання виховання особистості, передавання її досвіду минулого, розкриття юному поколінню найважливішого призначення людини на землі, формування його морально-духовної краси [7, 259]. Отже, приходимо до висновку, що виховання сучасних дошкільників неможливе без використання виховного потенціалу українського народознавства.

Народознавство, як вважає Л. Грицик, – це: не лише історія нашої єдності, але й роз’єднання, етнографічного районування, бо тільки в загальній сукупності спільного і різного твориться єдине національне; історія вірувань, що існували на нашій землі, і про все треба сказати об’єктивне, розсудливе слово, не протиставляючи і не вивищуючи надмірно кожного із них, навіть панівного, – пізнаймо їх спокійно й належно; наша духовна культура, історія звичаїв, обрядів, піснеспівів, свят [3, 145–146]. Українське народознавство знайомить дітей раннього та дошкільного віку з українськими народними традиціями, культурою, звичаями, оберегами, символами і прилучає їх до національного духовного надбання українського народу. Народ завжди виступає вихователем молодого покоління, а виховання при цьому набуває народного характеру [3, 145].

Г. Лемко переконана, що народознавство – це історія, літопис звичаїв, оберегів, традицій народу, який упродовж багатьох століть формував цінності, які притаманні тільки йому та стали основою багатьох реалій сучасного життя [4, 296]. Поділяємо такі думки авторки: вивчення історичних та культурних цінностей предків необхідне не тільки для піднесення національної самоповаги, але і для застосування кращих традицій у педагогічній практиці сучасності; у процесі виховання дітей варто формувати національні цінності, які виражають духовно-моральні принципи народу, його гуманістичні ідеали, вироблення стратегії і тактики життя на численних прикладах народних героїв, які виступають формою виховного впливу; необхідно виховувати поважне ставлення до традицій та звичаїв

українського народу; народознавчий матеріал емоційно збагачений і своїм змістом впливає на дитячу емоційну сферу [4, 297].

Як наполягав М. Стельмахович, “відродження автентичної педагогіки на Україні стало насущною потребою нашого часу, а у контексті розбудови незалежної України, створення системи національної освіти й виховання особливого значення набрало науково обґрунтоване розв’язання виховних завдань засобами української народної педагогіки” [9, 4]. Цінною для нас є думка відомого педагога, згідно з якою “засвоєння дітьми й молоддю національних традицій, фундаментальної системи знань з рідної мови, фольклору та етнографії запобігає історичній непам’яті, бездуховності, моральному збоченню, прилучає через рідну культуру до світової загальнолюдської культури” [9, 4].

У книзі “Українська народна педагогіка” М. Стельмахович називає народною ту педагогіку, яку створив народ. Це, на думку автора, “система прийнятих у даній місцевості методів і засобів виховання, що передаються від покоління до покоління і засвоюються передовсім як певні знання, вміння і навички” [9, 5]. Народну педагогіку віднесено до “могутніх феноменів, що забезпечують збереження національного характеру, звичок і психології людини” і зауважено, що “виховний ідеал, цілі, завдання, зміст, принципи і засоби народної педагогіки знайшли своє відображення і втілення у рідній мові, фольклорі, національних звичаях, традиціях, святах, обрядах, символах і різних видах народного мистецтва, у дитячих народних іграх та іграшках, у живій практиці трудового і сімейного виховання, у народних ремеслах і промислах, у родинно-побутовій культурі нашого народу” [9, 5]. Українська народна педагогіка розглядає виховання як першу суспільну потребу. Щодо змісту виховання, відповідно до народної педагогіки, то це – “весь процес формування особистості й підготовки її до активної участі у виробничому, суспільному й духовному житті. У дещо вузкому, але конкретнішому вираженні зміст виховання в народній педагогіці охоплює формування морального обличчя, інтелектуальний і фізичний розвиток, прищеплення працєвитості й естетичних смаків” [9, 43].

На думку Г. Лозко, народна педагогіка цінна тим, що вона “не нав’язлива: це і колискова пісня, і казка або скоромовка, і народні ігри, які будять розум, спонукають дитину замислитися над невідомими явищами, почуттями людей” [6, 437].

У сучасній педагогічній науці виділяється окрема галузь етнопедагогіка, яка досліджує конкретні етнічні традиції виховання. Певні традиції етнопедагогіки, які застосовуються, починаючи з грудного віку, впливають на весь психологічний розвиток дитини в майбутньому [6, 435]. Ми пишаємося тим, що педагогічний досвід народу, втілений у його

мудрості, вміннях і навичках виховання наступних поколінь викристалізувався в Україні протягом віків і відображений у фольклорі, іграх, танцях, мистецьких творах, обрядах та традиціях [6, 437]. М. Стельмахович акцентував увагу на тому, що етнопедагогічна спадщина українського народу багата й різноманітна, з невичерпним виховним арсеналом, у якому втілені погляди наших предків на родинне щастя, ставлення до батьків і дітей. Погоджуємося, що вона заслуговує на “всебічне вивчення і використання в сучасному родинному вихованні з неухильним збереженням усіх його етнорегіональних виявів” [9, 15].

Засобами народознавства науковці визначають предмети матеріальної та духовної культури: іграшки, витвори декоративного мистецтва, усну народну творчість (народні пісні, танці, загадки), традиції, обряди, свята тощо [11, 102]. Використання цих засобів у вихованні дошкільників сприяє: формуванню національної свідомості та патріотизму; розвитку естетичного смаку та творчих здібностей; збагаченню мови і розширенню світогляду; вихованню поваги до старших та сімейних цінностей тощо.

Елементи народознавства та його засоби, як стверджує А. Федорович, використовуються на заняттях з різних розділів програми, зокрема, на заняттях із: ознайомлення дітей з довкіллям (народні іграшки, національний посуд, одяг, їжа, взуття, символи, рід, родовід, Україна); математики (народна математика, народні одиниці вимірювання, геометричні фігури на виробках народних майстрів, лічилки), природи (рідна природа, сезонні свята, обряди, народний календар, прикмети); розвитку мовлення (потішки, колисанки, казки, легенди, оповідання українських письменників, прислів’я, приказки, загадки, заклички); образотворчої діяльності (народні промисли, розписи, ткацтво, вишивка, скульптура, мистецтво); художньої праці (виготовлення виробів із глини, тіста, вишивання, виготовлення народної іграшки); музики (пісні, танці, свята, розваги), фізичного виховання (рухливі ігри хороводи, спортивні розваги) та ін. [11, 102–103].

Учена О. Березюк у монографії “Чинники етнопедагогіки” [1] розкриває вагомість усної народної творчості, української народної іграшки та дитячої гри у вихованні дітей. Так, згідно із напрацюваннями авторки:

– усна народна творчість є одним із ефективних чинників виховання, оскільки узагальнює багатовіковий людський досвід, є носієм і втіленням народної мудрості, народного світогляду, його ідеалів. У ній відбиваються національна психологія, національна свідомість народу, це його історія, філософія, мораль, правові закони. Узагальнені форми життя, виховання, навчання, спостережливості втілювались у рідному слові, закріплювались, пере-

давались із вуст в уста, шліфувались, набували значимості “народних перлин”, які передавались як найдорожча спадщина [1, 6];

– народні ігри (дидактичні, рухливі з обмеженим мовленнєвим текстом, рухливі хороводні ігри, ігри мовленнєвої спрямованості, обрядові та звичаєві ігри, ігри історичної спрямованості, ігри з відображенням трудових процесів та побуту народу) стимулюють ініціативу, винахідливість у дітей, формують організаторські здібності, сприяють виробленню стійкого характеру і вольових якостей, загартовує здоров’я. Народні ігри вчать дитину ненав’язливо, легко, захоплюють змістом так, що вона навіть не помічає того навчання [1, 9];

– народна іграшка народжувалась у зв’язку з природною потребою дитини пізнавати світ, творчо і самостійно його осмислювати. Українська народна іграшка несе доступні знання про працю, відпочинок людей у давнину, їхній побут, мистецтво, життя загалом. У дитячих руках вона є тією ниточкою, яка з’єднує людину з історією її Батьківщини [1, 10]. Народна іграшка – могутній виховний засіб, який треба активно і постійно використовувати. Це згусток колективного розуму народу [1, 11].

Поділяємо думку О. Березюк та Т. Муравської, що народознавчі засоби охоплюють усе життя дитини, а задля їхнього успішного використання в освітньому процесі треба послуговуватися принципами:

– природовідповідності, який враховує багатогранність і цілісність природи особистості дитини;

– народності, спрямований на прилучення дітей до цінностей народу, його традицій, моралі, практичних дій, які віддзеркалюють матеріальне й духовне буття, історичне й культурне минуле та сучасне рідного народу;

– гуманізації, спрямованого на демократизацію й гуманізацію життя в закладах освіти;

– індивідуалізації, за якого створюються умови для всебічного впливу на особистість, глибокого знання її душі, рівня сформованості якостей її характеру для виховання свідомої, самобутньої й волелюбної індивідуальності;

– культуровідповідності – передбачає нерозривний зв’язок освітнього процесу з культурними надбаннями народу; формування знань з урахуванням особливостей регіону, віросповідання, культури особистості [2].

Вихователям важливо враховувати, що знайомство з народними традиціями у вихованні дошкільнят відбувається за такими напрямками: через створення атмосфери національного побуту (предмети національного характеру, що оточують дитину, виховують у ній почуття краси). У дошкільника формуються душевні якості, розвивається допитливість, почуття прекрасного, що сприяє моральному, розумовому, естетичному розвитку; казки, пісні, частівки, прислів’я, приказки, билини; народне

мистецтво – розпис на посуді, візерунки в мереживі й вишивці, іграшки; народні ігри, лічилки; традиційні та обрядові свята. Вони тісно пов’язані з працею і різними аспектами суспільного життя людини у всій їх цілісності [8, 77].

Водночас Н. Лисенко рекомендує вихователям, організовуючи народознавчу роботу з дошкільниками, в комплексі розв’язувати такі завдання: пізнавальні (передбачають розширення обсягу знань дітей про Україну, її історію, культуру, природні багатства, природу рідного краю), навчальні (включають формування перших наукових народознавчих та історичних понять, у майбутньому – основи наукового мислення, національної свідомості, самосвідомості та психології), розвивальні (розвиток усіх психічних процесів у дитини: запам’ятовування, уважності, зосередженості, логічного мислення, уяви), виховні (мають на меті прищепити дітям насамперед любов до рідного краю, до землі своїх предків, до рідної мови, оселі, до Батьківщини, почуття гордості за свій народ, повагу до національної культури, національних звичаїв та оберегів), мовленнєві (є супутніми на кожному народознавчому занятті. Словник дітей поповнюється обраними виразами, коли вони слухають фольклорні твори, кожне заняття супроводжується розповідями дітей про бачене, почуте, пережите) завдання [5, 291].

Висновки. Отже, народознавство – це система знань про український народ, його історію, культуру, традиції та звичаї, вагомий чинник виховання дітей дошкільного віку, який уможливиле формування національної свідомості, виховання патріотичних почуттів, розвиток моральних якостей тощо. Сучасні виклики сьогодення впливають на виховний процес дітей, призводячи до певних змін в його змісті, методах, засобах та ін. Відповідно, вихователі закладів дошкільної освіти повинні враховувати ці виклики та систематично використовувати засоби народознавства у процесі виховання. Викликами, які здійснюють сьогоденні негативний вплив на виховання дошкільників, вважаємо вплив цифрових технологій, втрату зв’язку з природою, глобалізацію та війну. Відповідно, радимо: використовувати цифрові технології як інструмент для популяризації народознавства, створюючи інтерактивні навчальні матеріали, віртуальні екскурсії музеями, онлайн-ігри на народознавчу тематику; організовувати екскурсії на природу, знайомити дітей з народними традиціями, пов’язаними з природою, навчати їх дбайливому ставленню до довкілля; акцентувати увагу на унікальності української культури, її самобутності, водночас виховуючи у дітей толерантність та повагу до інших культур; в умовах війни особливим чином підтримувати національний дух, виховувати патріотизм, звертаючись до героїчного минулого українського народу, його боротьби за свободу та незалежність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березюк О.С. Чинники етнопедагогіки : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 205 с.
2. Березюк О., Муравська Т. Принципи та педагогічні умови формування естетичної компетентності школяра засобами народознавства. *Тенденції модернізації національних освітніх систем : збірник наукових праць*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. URL: http://eprints.zu.edu.ua/13016/1/3_.pdf.
3. Грицик Л. Виховання дітей на народних звичаях та обрядах у дошкільному закладі. *Молодь і ринок*. 2011. № 3. С. 145–147.
4. Лемко Г. Народознавство як засіб виховання особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2020. Вип. 31. Том 3. С. 294–298.
5. Лисенко Н.В. Етнопедагогіка дитинства : навчально-методичний посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Слово, 2011. 720 с.
6. Лозко Г.С. Українське народознавство. Вид. 5-те, зі змін. та допов. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 512 с.
7. Мірошніченко В., Добровольська Г. Народознавство як невичерпне джерело розвитку особистості. *Збірник наукових праць національної державної академії прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 2020. № 4 (43). С. 251–263.
8. Полікарпова О. Питання вивчення та збереження народних традицій у закладах дошкільної освіти. *Дев'ять життів традиції : матеріали всеукраїнського форуму-семінару (13–15 вересня 2019)*. Харків : ФОП Шейніна О.В. 2019. С. 76–79.
9. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
10. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні. *Вибрані педагогічні твори : в 2 т.* Київ : Рад. шк., 1983. Т. 1. С. 43–103.
11. Федорович А.В. Народознавство як засіб пізнавального розвитку старших дошкільників. *Вісник Національного університету “Чернігівський колегіум” імені Т.Г. Шевченка*, 2020. № 8. Том 164. С. 101–106.
12. Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

REFERENCES

1. Berezyuk, O.S. (2013). Chynnyky etnopedahohiky [Factors of ethnopedagogy]. *Monograph*. Zhytomyr, 205 p. [in Ukrainian].
2. Berezyuk, O. & Muravska, T. (2014). Pryntsypy ta pedahohichni umovy formuvannia estetychnoi kompetentnosti

shkoliara zasobamy narodoznavstva [Principles and pedagogical conditions for the formation of aesthetic competence of a schoolchild by means of ethnography]. *Trends in the modernization of national educational systems: a collection of scientific papers*. Zhytomyr. Available at: http://eprints.zu.edu.ua/13016/1/3_.pdf. [in Ukrainian].

3. Hrytsyk, L. (2011). Vykhovannia ditei na narodnykh zvychaiakh ta obriadakh u doshkilnomu zakladi [Raising children according to folk customs and rituals in a preschool institution]. *Youth & market*, No. 3, pp. 145–147. [in Ukrainian].

4. Lemko, G. (2020). Narodoznavstvo yak zasib vykhovannia osobystosti [Ethnography as a means of educating the individual]. *Current Issues of the Humanities*, No. 3, pp. 294–298. [in Ukrainian].

5. Lysenko, N.V. (2011). Etnopedahohika dytynstva: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia stud. vyshch. navch. zakl [Ethnopedagogy of childhood: a teaching and methodological manual for students of higher education]. Kyiv, 720 p. [in Ukrainian].

6. Lozko, G.S. (2011). Ukrainske narodoznavstvo [Ukrainian Ethnology]. Ternopil, 512 p. [in Ukrainian].

7. Mirosnichenko, V. & Dobrovolska, G. (2020). Narodoznavstvo yak nevycherpne dzhерelo rozvytku osobystosti [Ethnology as an inexhaustible source of personality development]. *Collection of scientific papers of the National State Academy of the Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*, No. 4 (43), pp. 251–263. [in Ukrainian].

8. Polikarpova, O. (2019). Pytannia vyvchennia ta zberezhennia narodnykh tradytsii u zakladykh doshkilnoi osvity [Issues of studying and preserving folk traditions in preschool educational institutions]. *Nine Lives of Tradition: Materials of the All-Ukrainian Forum-Seminar (September 13–15, 2019)*. Kharkiv, pp. 76–79. [in Ukrainian].

9. Stelmakhovich, M.G. (1997). Ukrainska narodna pedahohika [Ukrainian folk pedagogy]. Kyiv, 232 p. [in Ukrainian].

10. Ushinsky, K.D. (1983). Pro narodnist u hromadskomu vykhovanni [On Nationality in Public Education]. Kyiv, No. 1, pp. 43–103. [in Ukrainian].

11. Fedorovich, A.V. (2020). Narodoznavstvo yak zasib piznavalnoho rozvytku starshykh doshkilnykiv [Ethnology as a means of cognitive development of senior preschoolers]. *Bulletin of the T.H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”*. No. 164, pp. 101–106. [in Ukrainian].

12. Yagupov, V.V. (2002). Pedahohika : navch. posib. [Pedagogy: teaching manual]. Kyiv, 560 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.03.2025

“Досвідченим стає той педагог, який уміє аналізувати свою працю”.

Василь Сухомлинський
український педагог

“Почніть робити те, що потрібно. Потім робіть те, що можливо. І ви раптом виявите, що робите неможливе”.

Св.Франциск Асизський
італійський християнський святий

